

ספטמבר 2005

מובלעת הכפרים מצפון לירושלים (מובלעת ביר נבאלה)

חוות דעת מקצועית

הרקע להגשת חוות הדעת

חוות דעת זו נכתבה והוכנה על ידי אדריכלים ומתכנני-ערים, הפועלים במסגרת **במקום** – **מתכננים למען זכויות תכנון**, עמותה רשומה, ששמה לה למטרה את חיזוק הקשר שבין זכויות אדם ואזרח למערכת התכנון בישראל.

חוות דעת תכנונית זו ניתנה בעקבות פניית העותרים לעמותה באמצעות עו"ד מוחמד דחלה. לצורך בחינת המקרה הנדון יצאנו מספר פעמים לסיורים בשטח, למפגש עם האוכלוסייה ולהכרת המרחב. בנוסף לכך ביצענו איסוף נתונים ממסמכים מחקריים, מצילומי אוויר של השטח, ממיפוי גיאוגרפי וטופוגרפי של האזור ומתצהירי התושבים שבמובלעת. מצאנו כי תוואי גדר הפרדה המתוכנן יצור הלכה למעשה מובלעת מרחבית ותפקודית וככזו הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית החיה בתחומה, היא בלתי נמנעת. חמשת הכפרים שבמובלעת הם: ביר נבאלה, אל גייב, אל ג'ודירה, בית חנינא אל בלד וקלנדיה (להלן מובלעת ביר נבאלה). תושביהם מונים כ- 17,000 נפשות. חוות הדעת שלהלן תפרט את ממצאינו ואת עמדתנו המקצועית הנוגעת להיבטים התכנוניים של הפגיעה בתושבים אלו.

א. כללי

האזור הנדון בעתירה זו, הינו חלק ממטרופולין ירושלים, וכולל יישובים שונים כפריים ועירוניים, אשר מהווים יחד עם יתר חלקי המטרופולין מרחב תפקודי אחד. בין יישובים אלה, ובינם לבין ירושלים, נרקמו קשרים כלכליים, חברתיים ותפקודיים חזקים, והם נסמכים זה על זה באספקת כוח עבודה/תעסוקה, העברת סחורות, שירותים מוניציפאליים, שירותי דת, בריאות, רווחה וכד'.

קביעת מכשול ההפרדה בתוואי הנוכחי, על פי צווי התפיסה המצורפים, קוטעת באחת מרחב אורגאני זה, מבתרת את המרחב על תפקודיו השונים ומחלקת את אדמות הכפרים הפלסטיניים באזור, בתוך המובלעת ומחוצה לה.

תוואי גדר ההפרדה ייצור מציאות בלתי אפשרית עבור תושבי חמשת הכפרים שיכלאו בתוך מובלעת ביר נבאלה. ממרחב תפקודי אחד פעיל ונושם יהפוך מטרופולין ירושלים לאזור מבוותר הכולל מספר מובלעות שהקשרים, המועטים יחסית, ביניהן מתווכים על ידי שערים, מעברים ומחסומים.

חוות הדעת תבדוק את המצב התכנוני של אזור צפון מטרופולין ירושלים, שגבולותיו ממזרח למערב, הישוב א-ראם, ירושלים, אזור הכפר בידו ובצפון אזור רמאללה. חוות הדעת תתמקד בניתוח והערכת ההשלכות התכנוניות בתחומים הבאים: נגישות וחופש תנועה; פרנסה תעסוקה וכלכלה; הון חברתי ומרקם החיים. נצביע על השלכותיה הצפויות של גדר ההפרדה (שתיצור מובלעת מרחבית) על תושבי חמשת הכפרים.

ב. שלבי התהוות תוואי גדר ההפרדה שבמובלעת

גדר ההפרדה וחומת ההגנה לאורך כביש 45, סוגרות את חמשת הכפרים הפלסטיניים: ביר נבאלה, אל ג'יב, אל ג'ודירה, בית חנינא אל בלד וקלנדיה מכל עבריהם ובכך גוזרת עליהם לתפקד כמובלעת המנותקת מסביבתה. למרות כל השנויים שנערכו בתוואי הגדר והרצון לעמוד במבחן המידתיות, גדר ההפרדה מייצרת מרחב שלא יכול להיקרא אחרת אלא 'מובלעת'. על השלכותיה התכנוניות נדון בהמשך.

ב.1 בשלב הראשון (החלטת ממשלה מאוקטובר 2003) של קביעת תוואי גדר ההפרדה באזור, תוכננה גדר עומק סביב כפרי מובלעת ביר נבאלה. לאחר פסק הדין שניתן בג"ץ 2056/04 (בית סוריק) נבחן כל התוואי המתוכנן מחדש לאור עיקרון המידתיות. בהתאם לכך בוטלו כל גדרות העומק שתוכננו מלבד הגדר סביב אזור ביר נבאלה. שכן ספק רב אם היא הייתה עומדת במבחן בג"ץ בהיותה 'מכלאה' (כלשון פס"ד בג"ץ בית סוריק) הלכה למעשה, לכול אותם תושבי הכפרים.

בהחלטת הממשלה האחרונה בפברואר 2005 שונתה גדר העומק, לכאורה, והפכה לחלק אינטגרלי מתוואי גדר ההפרדה החדש.

התוואי החדש אינו פותר את רעיון המכלאה ההרמטית למרות שהוא מציע שני פתחים תת-קרקעיים לכיוון צפון ומערב, ומציע לפרק גדר קיימת מצפון (מעברו הצפוני של כביש 45). שינויים אלו הם בבחינת אחיזת עיניים גרידא. הרציונל העומד מאחוריהם הוא הניסיון להציג מרחב פתוח ונגיש והימנעות לכאורה מיצירת 'מכלאה', כאילו שבכך תיווצר מציאות אחרת לתושבי הכפרים שמובלעת, אך לא כך הוא הדבר. שכן מבחינה תכנונית מרחבית פתרון זה הוא חסר ערך, המרחב יוותר מובלעת מרחבית-תפקודית, הכפרים יוותרו מאחורי גדרות ושערים שהשליטה עליהם מצויה בידי מערכת הביטחון. מלבד זאת, כפי שיובהר בהמשך, הסיכוי למימוש הפתח לכיוון מערב נמוך, והפתח הצפוני קיים ממילא ואין דבר להוסיף על הקיים.

ובאשר לפירוק כביכול של הגדר הצפונית, אומרים המשיבים בסעיף 15 בתשובתם (ראה נספח ז'): **"..הוחלט כי תוואי הגדר לא יקיף את אזור ביר נבאלה מארבעת עבריו, כי אם משלושה כיוונים בלבד, כאשר לצורך זה יפורקו חלקים מהגדר שהוקמה במסגרת שלב א'".** (הדגשה שלא במקור).

מעיון בתצלום האוויר אשר בנספח ח', עולה למרבה התדהמה, כי תחת הגדר המפורקת מצפון (בנספח ח' מסומנת בצבע כחול) הוקם מכשול חלופי, שאמנם אינו מכונה "גדר" כי אם "הגנה על כביש מס' 45". לא רק שהגדר החדשה שוב תסגור על חמשת הישובים כ"מכלאה" (אמנם בהבדל שתתאפשר נקודת מעבר בודדת), אלא שהפעם התוואי סמוך יותר לבתים מאשר הגדר המפורקת. המציאות הפיסית של תוואי גדר ההפרדה אינה משתנה אלא רק משתנה ניסוחה המילולי.

בנוסף, גדר הגנה על כביש 45, תקום ככל הנראה גם מצדו הצפוני של הכביש. בתצלום אוויר של תוואי גדר ההפרדה באזור ביר נבאלה, שהועברה לעותרים, אין כל ביטוי למרכיב ההגנה על הכביש 45 מעברו השני הצפוני. עם זאת, על פי החלטת הממשלה מחודש פברואר 2005 מוצעת הגנה כזו על כביש 45. לעובדה זו כמו גם לאי הבהירות של תוואי הגדר באזור הצפוני השלכות משמעותיות על טיב הקשר דרום צפון, ועל הסתברות מימוש.

2.ב אזור צפון מטרופולין ירושלים מאופיין ברצף של פעילות מרחבית: כפרים ועיירות, שכונות, שטחים חקלאיים, דרכי גישה, מעברים, אדמות הכפרים ועוד. תוואי גדר ההפרדה מבתר באחת את המרחב לחלקים רבים, שהקשרים המועטים בניהם יתווכו על ידי שערים ומחסומים וכמוהו גם אלמנטים נוספים ובהם מערך הכבישים הקיים והמוצע (על כך יורחב בהמשך). תיאור תוואי מכשול ההפרדה להלן ממחיש היטב מציאות מתהווה זו (ראה נספח ג' - מובלעת ביר נבאלה).

במקטע המזרחי של התוואי, הגדר המתוכננת עוברת בסמוך לכביש 404 (המשכו של כביש 45), מערבית לו. באזור הצפוני של דרך 404 הגדר תפריד בין ביר נבאלה לשכונתה אל מוואחל וחוסמת את דרך הגישה ההיסטורית, העיקרית והשימושית ביותר, מביר נבאלה לירושלים.

במקטע הדרומי הגדר נסוגה מהכביש לכיוון מערב בסמוך לבתים קיימים של תושבי בית חנינא אל בלד, תוך כדי שהיא מותירה שטחים חקלאיים חשובים ללא נגישות. כל זה במטרה לממש את תכנית מק/ 9081 – תכנית דרך שמטרתה סלילת כביש ומחלף בשטח של 3 קמ"ר, שיחבר בין שכונת רמות לפסגת זאב. תכנית זו נמצאת בשלבים הראשונים של ההליך התכנוני, אך בכל היא השפיעה על התוואי באופן מובהק.

במקטע ממערב לבית חנינא אל בלד, המוגדר כ'קטע לבחינה מחודשת', גדר ההפרדה עוקבת אחר גבולותיה של תכנית מאושרת שמספרה 51/107 לפארק מטרופוליני וגן לאומי נבי סמואל, באופן שהיא מותירה את שטח הפארק מחוץ למובלעת. אילולא גדר ההפרדה, וודאי יכול היה הפארק לשמש גם לרווחתם של תושבי חמשת הכפרים שבמובלעת ביר נבאלה שכ- 80% משטח התכנית הם אדמות בבעלותם של תושבי הכפרים ביר נבאלה אל גייב נבי סמואל ובית חנינא. גדר ההפרדה תימנע את הגישה לשטחים אלה. תכנית פארק נבי סמואל אושרה

לראשונה בשנות ה-90 אולם מאז לא מומשה ואף על פי כן היא זו שקבעה את תוואי גדר ההפרדה בחלק הדרומי.

בתוך מובלעת ביר נבאלה, יצרו מתכנני הגדר מובלעת נוספת שנתחמת על ידי דרך פטרול לצורכי ביטחון. דרך זו מסתיימת באופן פתאומי וללא חיבור. מעבר למרכיבי גדר ההפרדה הכוללים מרחב ביטחון דרכי טשטוש ועוד, מתכנני הגדר מצאו לנכון להוסיף מרכיב ביטחון נוסף "דרך פטרולים", שמטרתו, ככל הנראה, גישה למוצב צבאי. מפתיע הדבר כי גם בתוך המובלעת שהיא מרחב גיאוגרפי סגור ומסוגר, נדרשת הקמתו של מוצב לשם חיזוק נוסף של הנוכחות הצבאית במקום. לא ניתן להבין זאת אלא שמערכת הביטחון עצמה מטילה ספק ביעילותה הביטחונית של גדר הפרדה ולשם כך, היא נדרשת לאמצעי ביטחון נוספים בתוך תא שטח קטן ומסוגר.

במקטע המערבי בקצהו הצפון מערבי של הגדר ממשיכה צפונה במרחק של כ-300 – 400 מטרים מכביש 436. בחלק זה הגדר עולה על שטחים נרחבים מאדמותיהם של תושבי הכפר אל-גיב, ומגיעה סמוך מאוד לבתייהם עד למרחק של כמטרים ספורים מבתי מגוריהם, ללא כל סיבה נראית לעין. שלא כמו במקרים אחרים שבהם הצמדת הגדר לאזור הבתים נעשתה באמתלה של "שליטה טופוגרפית", במקרה זה השטח הינו מישורי, עד לכפר אל-גיב שממנו מתחילה דווקא העלייה בגובה. בהמשך הגדר עוברת סמוך לכפר אל גיב תוך כדי הפרדתם מאדמותיהם החקלאיות ובמרחק של מטרים ספורים מהישוב גבעון. הגדר באזור זה שומרת מרחקים של עד חצי קילומטר מהישוב גבעת זאב ומהכביש המוביל אליה.

בהמשך הגדר מתוכננת לעבור על אדמות הכפר החקלאיות של ביתוניא והותרתם של שטחים חקלאיים מעובדים נרחבים בתוך המובלעת, ללא דרכי גישה אליהם. באזור זה הגדר מתרחקת לכיוון מזרח כדי 700 מטרים מבתי המזרחיים של גבעת זאב. בצפון נצמדת הגדר לכביש 45, עד שהיא מגיעה סמוך לבתי כפר ג'ודירה ומותירה שטחים מאדמותיהם החקלאיות כמובלעת ומתפתלת באופן לא ברור עד לחיבורה עם הגדר על כביש 404.

3.ב לאחר סיום כתיבת חוות דעת זו, ולאחר הגשת עתירת תושבי הכפרים, פורסמו ביולי 2005 ארבעה צווי תפיסה חדשים הבאים לשנות פעם נוספת את תוואי הגדר שבמובלעת ביר נבאלה. לא קשה להיווכח מעיון בתוואי הגדר ובצווי התפיסה החדשים כי מבחינה מהותית נותר השטח כשהיה - מובלעת מרחבית. שני השינויים העיקריים בתוואי הגדר הם: באזור הצפוני הסטת התוואי בצמוד לכביש 45, ובאזור המערבי הסטת התוואי לכיוון כביש 436. סך כל שטח של כ-180 דונם שטחים חקלאיים מעובדים.

האזור הצפוני הסמוך לדרך 45 מאופיין בגבעות חולשות בגובה של כ- 800 מטרים. באזור זה, מתכנני הגדר וויתרו באופן מפתיע על "השליטה הטופוגרפית" באזור, ומוטטו שוב את המניע הביטחוני של תוואי הגדר.

עיקר השינויים משמעותם אי הפרדת אדמות חקלאיות מבעליהם. שינויים מאוחרים אלו מעידים על מגמה הולכת ונמשכת של התעלמות מצורכי התושבים. לא נותר אלא לומר כי שינויים מזעריים אלו הם בבחינת לעג לרש.

תוואי הגדר והשינויים המוצעים בו רובם ככולם, הינם שינויים שנעשו על ידי מערכת הביטחון. הם אלה שקבעו כמעט באופן בוטה מהם צורכי האוכלוסייה מהו מרקם החיים המועדף, אוריינטציה תחבורתית, מיקום צירי מרקם החיים (המפקיעים שטחים מידי האוכלוסייה), מיקומם של שערים ומחסומים. חמור מכך, הם נקבעו בניגוד לכל שיקול תכנוני סביר, שתוצאותיו הם פגיעה בלתי נמנעת במרקם החיים של האוכלוסייה.

השינויים שנערכו מעת לעת בצווי התפיסה השונים לא שינו את העובדה שגדר ההפרדה עוקבת באופן שיטתי אחר תוואי הדרכים הקיימות: מצפון עוקבת הגדר אחר דרך 45, ממזרח אחר דרך 404 וממערב אחר דרך 436. כל זאת תוך התעלמות מהימצאות רובו המכריע של תוואי גדר ההפרדה, 16.5 קילומטרים סביב מובלעת ביר נבאלה, בתחום אזור יהודה ושומרון בשטח C (על פי הסכמי אוסלו) וחלקו הקטן כ- 1.2 קילומטרים בלבד בתוך תחום שיפוט ירושלים (שהם 7% בלבד מאורכו של תוואי גדר ההפרדה).

דרכים אלו לא צורפו אל שטח מובלעת ביר נבאלה אלא הודרו ממנה. למעשה תוואי גדר ההפרדה לא נקבע באופן סתמי (וספק אם בטחוני), אלא מתוך כוונה ברורה לשמר את מרקם החיים של האוכלוסייה היהודית: המשך תנועת אוכלוסייה יהודית וחיבורה של ירושלים לאזור צפון ומערב לגוש גבעת זאב לאזור מודיעין ולגוש דן. מערך כבישים זה מאובטח על ידי חומות וגדרות ללא התחברויות לישובים פלסטיניים ובו תוכל לנוע 'בבטחה' אך ורק אוכלוסייה יהודית.

אשר על כן, תוואי גדר ההפרדה הסובב את חמשת הכפרים הפלסטיניים הוא לא יותר מאשר תוואי הבא להגן על מערך כבישים המשמשים תנועת אוכלוסייה היהודית, כשעיקר המאמץ הופנה, לשמירה על מרקם החיים של האוכלוסייה היהודית באזור.

ג. רשת הדרכים הקיימת והמוצעת (נספח א')

המרכיב הפיסי התכנוני המשמעותי ביותר המבטא את מערכת יחסי הגומלין המרחביים בין הישובים באזור זה, הוא מערך הדרכים הקיימות.

מערך הדרכים ההיסטוריות מלמד על קשר הדוק של הכפרים לעיר המטרופולין – ירושלים, עוד מקדמת דנא; קשר לכיוון מזרח – אזור א-ראם; וקשר מערבה – אזור בידו. מערך זה נקטע באחת עם תכנונה של גדר ההפרדה בתוואי המוצע. תוואי גדר ההפרדה הוביל ליצירת

מערכת חלופית של דרכים חדשות – 'צירי מרקס חיים' ומעברים חקלאיים, תוך ניתוקם של הדרכים הקיימות. כפי שנראה בהמשך מערך דרכים חלופי זה הוא פיתרון קלוש במקרה הטוב, ואבסורדי במקרה הרע, ותפקידו לסבר את האוזן בלבד.

האזור מאופיין בשתי מערכות דרכים עיקריות: דרכים בין - עירוניות ודרכים בין כפרים, כדלקמן:

באזור מובלעת ביר נבאלה חוצות מספר **דרכים בין – עירוניות**: כביש צפון דרום מס' 436 היוצא מירושלים ומגיע עד גבעת זאב דרך נבי סמואל והמשכו לרמאללה וביתוניא; דרך מזרח מערב מס' 437 מאזור בידו דרך מובלעת ביר נבאלה, ממשיכה במסלולה עד לא-ראם, חיזמא וחיבור לדרך מס' 1 (דרך למעלה אדומים); דרך מזרח מערב מס' 4195 מבית איכסא דרך בית חנינא אל בלד, בית חנינא החדשה בירושלים ועד לאזור הכפר חיזמא שבמזרח; כביש מס' 60 הוא הכביש ההיסטורי צפון דרום רמאללה - ירושלים.

דרכים כפריות: מביר נבאלה לראפת ועד לרמאללה; מביר נבאלה לירושלים; מהכפר א-גיב לבית איג'זא, קוביבה ובידו ועוד.

על רשת דרכים ותיקה זו, נוספו בשנים האחרונות: כביש מזרח מערב מס' 45 המחבר את כביש 443 דרך כביש 404 (צפון דרום) לדרך העירונית מס' 4 (כביש בגין); דרך 404 עוברת בסמוך לשטח הבנוי של הכפרים בית חנינא וביר נבאלה ומתחברת לדרך מס' 45. דרכים אלה נסללו לאחר שנת 2000.

לאור בג"ץ 2056/04 בית סוריק נבחן מחדש תוואי גדר ההפרדה באזור, ומתוך כך, ועל פי עיקרון המידתיות, בוטלה הגדר מצפון לכביש 443. כביש זה נשאר ללא מרכיב ביטחוני בחלקו העיקרי, הנמצא מערבית לבית חורון. ההגנה על הכביש (שמספרו בחלק זה 45), שהיא כל מהותו של רוב תוואי גדר ההפרדה במובלעת ביר נבאלה, הופך באחת לחסר משמעות מן ההיבט ה'הגנתי-ביטחוני'. אשר על כן ולפי אותו עיקרון של בג"ץ בית סוריק, אין זה סביר להציג גדר הפרדה לאורך כביש 45.

סלילתו של כביש מס' 45 בשנת 2002 שיבש חלק ממערך הדרכים הקיימות צפון, דרום מזרח ומערב. על אף שכביש 45 אינו מאפשר כל חיבור ממנו אל הכפרים הפלסטינים הסמוכים לו, חלק מן הדרכים נותרו עבירות אם ברכב ואם ברגל (בעיקר באמצעות מעברים תת קרקעיים). שלא כן, ישנם התחברויות לכביש 45 של ישובים יהודיים, כדוגמת בית חורון וגבעת זאב. השלכותיו של הכביש על תושבי המובלעת ניכרות היטב כבר כיום, יש בהן כדי ללמדנו על עוצמת הפגיעה הצפויה של גדר ההפרדה, בהיותה גדר הרמטית ובלתי עבירה. הצבת גדר ההפרדה בהתאמה מלאה לתוואי הכביש, שממילא גרם להפרה בוטה של מרקם החיים, מחריפה את הפגיעה שנגרמה מעצם סלילתו של הכביש (ראה פרק ה' - בית חנינא אל בלד).

1.ג דרכים מוצעות על ידי מתכנני גדר ההפרדה (נספח ח')

בין המניעים להתוויית גדר ההפרדה כפי שהיא, ובמיוחד המרכיבים הנלווים לה - צירי מרקם החיים והמעברים החקלאיים, הוא הרצון להפריד את הכפרים שבמובלעת מן העיר ירושלים וממרחב הישובים שבמערב – גוש גבעת זאב, לשמר את מרקם החיים של האוכלוסייה היהודית ולכאורה לתת מענה למרקם החיים של האוכלוסייה הפלסטינית.

1.1.ג ציר מרקם חיים לכיוון רמאללה - תוך כדי הכוונה לנתק את האוכלוסייה

הפלסטינית מירושלים וגבעת זאב, גרמו מתכנני הגדר לניתוקם מן האזור המזרחי – גוש א-ראם, ומן האזור המערבי – בידו, ויצרו זיקה כפויה לרמאללה. על מנת לאפשר קשר זה, הוצע על ידי מתכנני מערכת הביטחון דרך גישה נוספת לדרך גישה קיימת, למעבר צפונה לכיוון רמאללה. כביש זה, הבא להחליף מערך של דרכים קיימות המובילות אל אותם חמשת יישובים מכל הכיוונים, יהיה דרך הגישה היחידה המובילה למובלעת וממנה. הוא צפוי לעמוד בעומס, וספק רב אם יצליח, של תנועת כלי רכב של כ- 17,000 תושבי המובלעת, נוסף לכ- 35,000 תושבי אזור בידו ממערב. עבור תושבי אזור בידו, שכביש 45 חסם את מוצאם צפונה, המעבר צפון נעשה דרך התחברות לכביש 436, שאף הוא נחסם על ידי גדר ההפרדה (סמוך למחנה צבאי עופר).

יתרה מזאת, 'ציר מרקם חיים' זה, משבש פעם נוספת את מרקם החיים של תושבי הכפרים. ציר זה עובר ברובו המכריע על אדמות חקלאיות, נמצא במקביל לדרך קיימת כך שאינו מוסיף דבר, לבד מפגיעתו. תוואי ציר זה נקבע ללא כל התייחסות ושיתוף פעולה עם האוכלוסייה המקומית ונציגיה.

ציר זה מתוכנן על שטח בטופוגרפיה תלולה, מפקיע שטחים נוספים מאדמות הכפר ג'ודירה ובנוסף עובר על שטחים חקלאיים מעובדים. לא זו בלבד אלא שכיום מתפקדת דרך קיימת מן הכפר ג'ודירה דרך מעבר תת קרקעי בכביש 45 לכיוון קלנדיה ומשם לראפת.

הדרך שתוארה לעיל, היא אחת מרשת דרכים חדשות המתוכננות עבור האוכלוסייה הפלסטינית ומכוונות "צירי מרקם חיים". צירים אלו נולדו כשמאמצם של המתכננים לבודד את הישובים היהודיים ואת מערכת הכבישים המשרתת אותם, התנגש בכורח לאפשר את המשך קיום הקשרים בין יישובים פלסטיניים שונים לבין עצמם. הפתרון שנמצא היה התוויית אותם צירים המקשרים בין יישובים פלסטיניים. המצב האבסורדי המשותף להם הוא העובדה שהם באים להחליף רשת דרכים טבעית וקיימת, בכביש בודד חדש, ניתן לוויסות ובקרה, עבורו יהיה צורך לבצע הפקעות קרקע נוספות. במקרים רבים שבהם עוברים אותם "צירי מרקם חיים" פלסטיניים דרך שטחים "יהודיים" (גוש גבעת זאב), תוכננו אותם צירים להיות

קבורים באדמה לאורך קילומטרים ארוכים. נוצר מעין מצב בו ישנן שתי רשתות דרכים נפרדות המרשתות את הגדה המערבית: רשת הדרכים "היהודיות" על פני הקרקע, ורשת הדרכים ה"פלסטיניות" מתחת לפני הקרקע. יש לציין שבשל עלות הביצוע הגבוהה של כביש חפור, יש מקום ממשי לפקפק בסיכויי ההוצאה לפועל של פרויקט מורכב זה, ובמקרה כזה "מרקם החיים" יגדע.

ג.1.1 ציר מרקם חיים מערבי - כך למשל 'ציר מרקם חיים' הבא לחבר את הכפר בידו מזרחה לכיוון הכפר אל – ג'יב. מרכיביו (גשרים, שיקוע, מנהרות) מעלים ספק רב לסיכויי מימושו. שכן מדובר בפרויקט בקנה מידה עצום שאת עלויותיו ניתן להעריך בעשרות מיליוני שקלים. ציר מתוכנן זה אורכו כ- 2.5 קילומטרים, מתוכו כקילומטר וחצי משוקע (כדי שציר זה יהיה אפקטיבי מבחינת חסימתו יידרש לסוללו בשיקוע של כ- 3 מטרים). בנוסף, ציר זה כולל שני גשרים (צפון דרום) ושלושה מעברים תת – קרקעיים מתחת לגדרות ההפרדה המזרחית והמערבית ומתחת לכביש מס' 436 (המוביל לגבעת זאב). לשם השוואה העלות הכספית של מנהרה תת קרקעית המחברת את מובלעות חבלה וקלקיליה באורך של מאות מטרים בודדים, כ- 11 מליון ₪.

נוסף על האמור, כתוצאה מתוואי גדר ההפרדה, דרך מזרח מערב מס' 439 אמורה לשרת אוכלוסייה ניידת בת כ-35 אלף נפשות מאזור בידו למובלעת ביר נבאללה. לצד העובדה כי מסת תנועה זו עשויה למוטט את המרקם הבנוי שלאורכו, ספק רב אם דרך זו ברוחב של כ- 10 מטרים ובעלת שני נתיבי נסיעה (דרך מדרגה שכונתית), תוכל לתת מענה הולם לנפחי התנועה הצפויים.

ג.1.1.3 ציר מרקם חיים מערבי (צפון דרום) הוא ציר נוסף המציג רציונל תכנוני מפקפק הינו זה של חיבור שתי דרכים קיימות בכפר אל-ג'יב. דרך זו עוברת במרקם הבנוי ובעתודות הקרקע לבניה של הכפר, וכן מפקיעה שטחים נוספים מאדמות הכפר. יתרה מזאת, כביש זה מייצר כפילות תכנונית אל מול כביש קיים ואין בו כל יתרון תכנוני ממשי על פניו: הן מבחינת המרחק בין הכביש הקיים למוצע שהינו כעשרות מטרים בודדים והן מבחינת אפשרויות חיבוריו לכבישים הקיימים.

ג.1.1.4 שערים חקלאיים - גם בפתרון השערים החקלאיים המוצעים אין ממש, שכן מן הניסיון באזור בהם הגדר בנויה ידרשו החקלאים המצאתם של אישורים מיוחדים, וזאת בנפרד מהדרישה לאישור נפרד לרכבים חקלאיים. המעבר החקלאי התת-קרקעי (מתחת לכביש 404) המוצע מזרחית לבית חנינא אל בלד יכול לאפשר מעבר אך ורק למטעי הזיתים שממזרח לכביש אך לא מעבר לשטחים החקלאיים שיכלאו בין הכביש לתוואי גדר ההפרדה בשטח של כ- 70 דונם. מעבר זה חסום כיום ולידיעתנו אין כל כוונה לאפשר מעבר דרכו.

צווי התפיסה החדשים ביטלו את המעבר החקלאי בצפון המובלעת והותירו את הפתח הצפוני למעבר חקלאי ג'ודירה לשטחיהם החקלאיים שמצפון לכביש 45.

קיים ספק רב בסיכוי מימושן של הפתרונות התחבורתיים המוצעים, כמו גם מידת יעילותם התכנונית. לא זו בלבד אלא שפתרונות אלה יובילו לפגיעה נוספת באוכלוסייה ולהפקעת שטחים נוספת על אלו שיילקחו לצורך בניית גדר ההפרדה.

ד. פגיעה במרקמי חיים

השטח נשוא העתירה הנקרא מובלעת ביר נבאלה כולל חמישה כפרים פלסטיניים, ומהווה חלק ממערכת אזורית רחבה של יחסי גומלין מרחביים בצפון מטרופולין ירושלים. מערכת יחסי הגומלין מאפשרת ומהווה למעשה תנאי לקיומם ההדדי של היישובים השונים במרחב, התלויים והקשורים אלה באלה, שמרכזם הגיאוגרפי היא העיר ירושלים.

חמשת הכפרים הנכללים במובלעת ביר נבאלה הם: ביר נבאלה, אל ג'יב, אל ג'ודירה, בית חנינא אל בלד וקלנדיה. כפרים אלה הם כפרים חקלאיים עתיקי יומין הקיימים זה 300 – 500 שנה, ועל כך מעידים בין היתר מעיינות ובארות מים ובתי קברות עתיקים בני אלפי שנים.

אוכלוסיית הכפרים מונה כיום כ- 17,000 נפשות. מגמת התפתחותם הטבעית של הכפרים היא מזרחה, לכיוון ירושלים, לאורך הדרך הראשית. כבר כתוצאה מסלילתו של כביש 45 וכביש 404, הוגבלה מגמת ההתפתחות של כפרי המובלעת כלפיי מזרח. על אף זאת נותר הקשר לירושלים חשוב וחיוני עבור אותם כפרים. גדר ההפרדה, אם תקום בתוואי המתוכנן, תחסום כליל קשר חיוני זה לירושלים.

בניית הגדר כופה על האזור מציאות גיאוגרפית, ותפקודית חדשה. התווייתה נעשתה בחוסר רגישות העתיד למוטט את מרקם החיים ומערכות הגומלין הן בקנה מידה המטרופוליני, והן בקנה מידה של היישוב הבודד.

פגיעה במרקם התפקודי המטרופוליני

ברמה המטרופולינית, ירושלים היא העיר הראשית במטרופולין, ועבור היישובים הקטנים והכפריים המקיפים אותה, יהודים וערבים כאחד, ההסתמכות עליה בנושאים כגון: אספקת שירותים, תעסוקה ותרבות, היא בלתי נמנעת. ירושלים מרכזת בתחומיה מוסדות ושירותים רבים לפריפריה הרחבה.

ירושלים היא מרכז דתי ולאומי ראשון במעלה. נוסף על חשיבותה הפוליטית, הדתית והתרבותית, פועלים בה מוסדות פיננסיים, כלכליים, חינוכיים ותרבותיים (כולל מוסדות

סיוע בינלאומיים) המענקים שירותים לכלל תושבי הגדה המערבית שבאזור המטרופולין. מציאות זו יוצרת תלות יומיומית של תושבי הגדה המערבית בעיר. גידורה של ירושלים והפרדתה הפיסית מיישובי המטרופולין הנסמכים עליה משבשות בבת אחת את שיגרת חייה של האוכלוסייה הפלסטינית ככלל ובתוך מובלעת ביר נבאלה בפרט, שרבים מתושביהם את בעלי מעמד של תושבות ירושלים.

תחת הקשר לירושלים, מנסים המתכננים לבסס את הקשר עם רמאללה, אך רמאללה מסוגלת לספק שירותים חלקיים בלבד, וכך תושבי המובלעת נותרים ויותר ללא מענה לצורכיהם בכל תחומי החיים.

ככל שנזקקים יישובים אלה לירושלים, עירם הראשית, הרי שלכל הפחות נזקקים הם ליישוב עירוני בלשהו. כיום, מרכזים משניים משמעותיים נוספים הם אזור הכפר בידו שממערב ואזור א-ראם שבמזרח. מתכנני הגדר היו ערים לזיקה זו בקביעתם 'ציר מרקם חיים', המקשר את המובלעת עם יישובים אלו. אך צירים אלה, כפי שהוצג אינם נותנים מענה ראוי.

כינון מובלעת ביר נבאלה, כולאת יחדיו חמישה יישובים כפריים, כשכל היישובים העירוניים הקרובים נמצאים מחוץ לגדר ההפרדה, ומסכת מכשולים עומדת בינם ובין תושבי המובלעת. מערכת יישובית מנותקת המאופיינת על ידי יישובים בסדר גודל קטן (אלפי תושבים בודדים בכל כפר), לא יכולה לפתח מערכת היררכית של מתן שירותים הולמים. מערכת כזו מתבססת על תלות בין יישובים קטנים לעיר גדולה. רק עיר גדולה יכולה להכיל שירותים נחוצים כגון בנקים, מוסדות חינוך ותרבות, ורפואה מתקדמת. ברי אם כן, כי יישובי המובלעת אינם נשענים, ואינם יכולים להישען תפקודית זה על זה. הכפרים שבמובלעת אינם מהווים מערך שירותים תומך בהיבט של שירותי חינוך, בריאות, רווחה פרנסה וכלכלה.

פגיעה במרקם החיים המקומי

לא רק בקשרים המטרופוליניים תפגע הגדר, אלא גם ברמה המקומית. תוך כדי בידוד כפרי המובלעת מכל הסובב אותם, ימנע גם הקשר הישיר בינם לבין יתר הכפרים הפלסטיניים, ובכלל זה יוצר ניתוק אבסורדי בין שני חלקיו של אותו כפר, כמו במקרה של בית חנינא, ביר נבאלה, אל גייב וקלנדיה (ראה נספח ד').

גם כלכלתם המסורתית של כפרים אלה, הנסמכים על חקלאות עתידה להיפגע. שדותיהם של בני הכפר, מתפרסים סביב למרכזי המגורים, ומהווים, מבחינה תפקודית ומהותית, חלק אימננטי של הכפר. הגדר המקיפה את חמשת הכפרים לכדי מובלעת, הותירה את אדמותיהם החקלאיות מחוץ למובלעת, לצידי כביש מס' 436 המוביל לגבעת זאב ובית חורון, ומחוץ להישג ידם של בעליה ולשווקים אליהם מכוונת התוצרת החקלאית של רוב הכפרים

במובלעת. בנספח ב' ניתן לראות כיצד הגדר מחלקת את אדמות הכפר של: אל גיב, בתונייה, אל ג'ודירה, ביר נבאלה ובית חנינא, ומותירה שטחים נרחבים מהם מחוץ לתוואי הגדר.

העובדה שלא כללו את אדמותיהם החקלאיות של חמשת הכפרים בתחומי המובלעת, צורמת בהשוואה למקרה של מובלעת אחרת - סביב גוש גבעת זאב. מובלעת זו הינה מובלעת גיאוגרפית בלבד ואינה מובלעת תפקודית כמובלעת ביר נבאלה. מתכנני הגדר ביססו הלכה למעשה את המשך קישורה של גוש גבעת זאב לירושלים (נספח א'). מספר תושביהם דומה, ואפילו פחות ממספר התושבים במובלעת ביר נבאלה, 14 אלף בגבעת זאב לעומת 17 אלף בביר נבאלה. שטח האדמות הנכללות בתחומי גוש גבעת זאב הוא 42,000 דונם, בעוד שבביר נבאלה נכללו רק 8,000 מצויים בתחומי הגדר. הפרק הבא יפרט את הפגיעה במרקמי החיים המקומיים בכל אחד מכפרי המובלעת.

ה. השלכות גדר הפרדה על הכפרים במובלעת ביר נבאלה

לגדר ההפרדה תהיינה השלכות מרחיקות לכת על תושבי הכפרים שבמובלעת בכל תחומי החיים כפי שיפורט להלן:

בית חנינא אל בלד

הכפר בית חנינא השוכן 5.6 ק"מ צפונית לירושלים, סובל מאז שנת 1967 מפגיעה יוצאת דופן ובמיוחד משיסוע כפוי מצד השלטונות הישראליים.

עד שנת 1967, היה בית חנינא כפר אחד, שבצדו המערבי הגרעין העתיק, ובצדו המזרחי חלק חדש. שטח הכפר והאדמות החקלאיות שבבעלותו היו כ- 20,000 דונם. ב-28 ביוני 1967 נחצה הכפר לשניים בעת שסופח חלקו המזרחי יחד עם החלקות החקלאיות של תושביו לגבולות ירושלים (בית חנינא "החדשה"), ואילו הכפר העתיק ("בית חנינא אל בלד"), נותר תחת שלטון צבאי. חלוקה זו לוותה בהפקעות קרקע של 7,161 דונמים, (כשליש מנכסי הקרקע של תושבי בית חנינא), שסופחו לאחר ההפקעה להתנחלויות נווה יעקב, פסגת זאב, עטרות ורמות אלון.

סלילתו בשנת 2002 של כביש מס' 45 בין שני חלקי הכפר, החריפה את הנתק בין שני החלקים. בדרך המחברת ביניהם הותר מעבר להולכי רגל בלבד. קשר לירושלים התאפשר באמצעות דרך עפר משובשת לכיוון ביר נבאלה. גדר ההפרדה המתוכננת לאורך כביש 45 תנתק באופן סופי ומוחלט בין שני חלקי הכפר בית חנינא. החומה מתוכננת להיבנות על כ- 1,430 דונם מאדמות בית חנינא, תוך שהיא מבודדת 7,000 דונם מאדמות בית חנינא אל בלד מעבר לחומה (נספח ב'). לא רק זאת שבית חנינא אל בלד תהפוך למובלעת המבודדת מסביבתה ומחלקה השני, אלא אף שעמדה צבאית מיועדת להתמקם בלב שטח המובלעת, על ראש גבעה הצופה על הכפר.

טרם ההפרדה, היה המרחק בין שני החלקים כ- 1.5 ק"מ, שניתן היה לחצות ברגל. לאחר חסימת הדרך, ניתן היה לעבור דרך ביר נבאלה, מהלך של כ-7 ק"מ. לאחר בניית הגדר יידרש מעקף של 14 ק"מ- מהלך של כחצי שעת נסיעה, תיחסם כל אפשרות למעבר של הולכי רגל. בנוסף, תכלול הדרך מעתה מעבר במחסום קלנדיה. יוצא מכך כי לא רק שהדרך ארוכה יותר, אלא שהיא מותנית בהמתנה וקבלת היתר, ולכן ניתן להניח שבמקרים רבים היא לא תתאפשר כל עיקר (ראה נספח ה').

יש להדגיש כי הזיקה בין שני חלקי הכפר קיימת לא רק להלכה, אלא אף למעשה. משפחות רבות מפוצלות בין שני החלקים, כשהדור המבוגר גר בבית חנינא אל בלד, ואילו ילדיהם הנשואים גרים בבית חנינא החדשה. בעוד שבעבר היו שני החלקים רקמה אחת, כפתה סגירת הכביש את פירוקה של היחידה המשפחתית המורחבת. עם הקמת חומת ההפרדה, ביקור משפחתי, במרחק אירי של 1.5 ק"מ, יהיה מהלך מורכב ונדיר.

כליאתה של בית חנינא אל בלד בתחומי המובלעת, יחד עם עוד ארבעה כפרים מסדר גודל קטן, יחריב את כלכלתה ויחריף את העוני בה. עובדי האדמה יתקשו להגיע אל חלקותיהם החקלאיות; רב תושבי בית חנינא אל בלד מועסקים בבית חנינא החדשה. עקב קשיי הגישה בין שני חלקי בית חנינא, לא תוכל להמשיך מערכת יחסי גומלין זו; סגירת הכביש צפויה לנתק בתי עסק מקהל לקוחותיהם, עד כדי פשיטת רגל. עסקים רבים שהוקמו בבית חנינא אל בלד, לא יוכלו להסתמך אך ורק על התושבים שבתחומי המובלעת; עוד צפויות אבדן הכנסות למי שבעלותו דירות להשכרה בבית חנינא אל בלד. כבר היום ידוע על 123 דירות ששוכריהן עזבו אותן בעקבות קשיי ההתניידות שנוצרו עם סגירת הכביש; 110 דירות נוספות לא מאוישות כרגע. דירות אלו שייכות לתושבי בית חנינא שחזרו מארה"ב לגור בכפרם בעקבות תהליך השלום שהחל בשנת 1993. עם סגירת הכביש, חזרו תושבים אלה לארה"ב; יצירת המובלעת צפויה לפגוע גם בכלכלת הנשים. יצטמצם קהל הדורשים לעבודות כגון: ייצור מוצרי חלב, ניקיון בתים, תפירה ועבודות יד. סכום ההפסד מוערך ב-50,000 דולר לשנה, בהתבסס על מספר הנשים שאינן מסוגלות לשווק את מרכולתן.

השלכה נוספת של הבידוד תהיה פגיעה קשה בחינוך. מוסדות הלימוד של בית חנינא מפוזרים בין שני חלקי הכפר. בבית חנינא החדשה נמצא בית הספר לבנים, פקולטת האומנות של אוניברסיטת אל-קודס, ומספר גני ילדים. בבית חנינא אל בלד, נמצא בית הספר לבנות. עקב ביתור הכפר לשניים, לא יכולים יותר תושבי חלק אחד להגיע למוסד לימודיהם, אם הוא נמצא בחלקו האחר של הכפר. מאז סגירת הכביש נשרו 123 תלמידים מבית הספר לבנים, 348 תלמידות מבית הספר לבנות ו-29 פעוטות מגני הילדים. יש לציין שבית הספר לבנות, אשר נוסד בשנות ה-60, היה יחיד מסוגו בסביבה, ובו למדו תלמידות מבית חנינא, נבי סמואל, בית איכסא, שועפת, חיזמא וירושלים. לאחר סגירת הכביש, נמנעה הגישה אליו, ומספר הלומדות בו ירד מ-500 ל-150, וממשיך לרדת - עד כדי סכנת סגירה.

סוגיה חמורה במיוחד היא שאלת מתן שירותי בריאות נאותים לתושבי המובלעת. בבית חנינא אל בלד אין שירותי בריאות. תושביה נסמכו על שירותי הבריאות שבבית חנינא החדשה ועל בתי החולים בירושלים. הדרך לבית החולים הקרוב אשר נמצא במזרח ירושלים (בי"ח אל-מאקאסד) היה בעבר 8.5 ק"מ, ובעקבות חסימת הדרך, הפך להיות 35 ק"מ. גם רכבי חירום למיניהם לא יכולים לעבור בדרך הקצרה. מרחק מיותר זה, כפי שכבר הוכח למרבה הדאבון, הופך לקריטי כשמדובר במקרי חירום רפואיים.

קשה למנות אחת לאחת את כל יתר ההשלכות של מהלך הניתוק בין שני חלקי הכפר שכן הן רבות, מגוונות ובלתי מדידות. כך למשל, בית הקברות היחיד המשרת את תושבי בית חנינא ממוקם בבית חנינא אל בלד. עם הקמת החומה ימנע ככל הנראה מתושבי בית חנינא החדשה לקבור את מתייהם לצד אבותיהם שבבית הקברות המקורי; כך גם המסגד הראשי, (סידי איברהים) שהינו בן יותר מ-1000 שנה ומתפקד כמרכז התפילה הראשי לתושבי הסביבה נמצא בבית חנינא אל בלד, אשר בתחומי המובלעת; גם תושבי בית חנינא בעלי תעודות הזהות הישראליות לא יוכלו לעבור בחופשיות לירושלים, כיון שיאלצו לעבור דרך רמאללה; הגדר תנתק את תושבי בית חנינא אל בלד ממקורות המים הפרטיים והאלטרנטיביים שלהם (15 בארות ושלושה מעיינות), המשמשים את התושבים כמקור מים אלטרנטיבי וחשובים בעיקר בעת שנמנעת מהם אספקת מים סדירה; שטחי פנאי ונופש כגון חירבת חצור ימנעו מתושבי בית חנינא אל בלד הרגילים לבלות בהם.

ביר נבאלה

ביר נבאלה הוא הכפר הגדול ביותר במובלעת תושביו מונים כ- 7,000 תושבים מהם כ- 25% (1,500 נפשות) בעלי תעודות זהות כחולות – תושבי ירושלים.

אדמות הכפר ביר נבאלה כללו בעבר כ- 13,000 דונם מתוכן נלקחו כ- 950 דונם לתכנית המייעדת את איזור נבי סמואל לפארק מטרופוליני הכולל גן לאומי; 1,400 דונם לאזור תעשייה עטרות ולכביש מס' 45.

גדר ההפרדה מפקיעה באופן ישיר מתושבי ביר נבאלה עוד כ- 146 דונם בנוסף ל- 750 דונם הנותרים מחוץ לגדר ההפרדה, דרומית לכפר בגבעה המיועדת למתקנים צבאיים (דרך פטרול ומוצב צבאי). מדרום לתוואי גדר ההפרדה באזור המוצב ומזרחית לו קיימים כ- 1,200 עצי זית בבעלות תושבי ביר נבאלה ובשטח של כ- 100 דונם אשר יוותרו מעבר לגדר ההפרדה. אזור זה מפריד באופן הרמטי בין תושבי הכפר לאדמותיהם החקלאיות. מעבר חקלאי מתוכנן באזור הדרומי סמוך לכפר בית חנינא אל בלד. תושבי ביר נבאלה ידרשו להגיע לכפר בית חנינא אל בלד הנמצא מדרום לה דרך המעבר החקלאי, בכדי להגיע לשטחים החקלאיים ועצי הזית. ואולם אין כל דרך אשר תאפשר הגעתם לשטחים החקלאיים. דרך קיימת מביר נבאלה לשטחים החקלאיים (צפון דרום) נחסמת על ידי גדר ההפרדה באזור המוצב.

אחת משכונותיה של ביר נבאלה הנותרת מחוץ לגדר ההפרדה היא שכונת אל מוואחל שתושביה נמצאים בקרבה משפחתית מדרגה ראשונה עם תושבי ביר נבאלה. תושבי השכונה מונים כ- 250 נפשות שמתוכם 200 נפשות בעלי תעודת תושב ירושלים. עבור מרבית מתושבי השכונה, ירושלים תמשיך להיות מרכז החיים. ואולם דרך הגישה לביר נבאלה תחסם בפניהם והגישה לכפר תהיה אפשרית רק דרך ירושלים עד למחסום קלנדיה ומשם לביר נבאלה.

מערכת החינוך בביר נבאלה כמו גם ביתר הכפרים במובלעת נשענת על תלמידים ומורים המגיעים לבתי הספר שבביר נבאלה, מכל יישובי אזור צפון מטרופולין ירושלים. לדוגמא כ- 200 תלמידי בית ספר יסודי בביר נבאלה מגיעים מאזור א- ראם, דחית אל בריד, שכונת מוואחל, ג'בע וירושלים (נספח ו'). תלמידים מביר נבאלה לומדים בירושלים בעיקר בבתי הספר שבבית חנינא. הסיבות לכך הן מגוונות ובהם העדר מקום לתלמידים בבתי הספר המקומיים, אזורי רישום, קירבה משפחתית ועוד. כ- 90 מורים ומורות המלמדים במערכת החינוך בביר נבאלה מגיעים מירושלים מהשכונות בית חנינא, א- טור, עיסווייה וסילוואן.

מערכת שירותי הבריאות בביר נבאלה מצומצמת ביותר וכוללת מרפאה כללית אחת וטיפת חלב. מערך זה מאפיין גם את יתרת הכפרים שבמובלעת. למעשה הכפרים שבמובלעת אינם מהווים מערך שירותים תומך בהיבט זה. ככלל כל השירותים הרפואיים הממוסדים המספקים שירותי בריאות לאוכלוסייה זו, נמצאים בעיר ירושלים. בהם בתי החולים אל מקסד ואוגוסטה ויקטוריה, סנט ג'וזף מרפאות מתמחות לרפואת עיניים ורפואת משפחה, סנט ג'ונס, מרפאת אל הילל לרפואת נשים ועשרות מרפאות מתמחות בעיר העתיקה שבעלות הכנסיות, הנותנות שירותי בריאות כמעט ללא תמורה כספית והמשרתות אוכלוסייה גדולה.

ברמאללה קיים בית חולים אחד המספק שירותי רפואה למאות אלפים מתושבי הגדה. כבר כיום בית החולים אינו מצליח לספק שירותים לאוכלוסיית המרחב. באזור רמאללה קיימים שני בתי חולים נוספים הנמצאים בבעלות פרטית והמספקים שירותי רק לבעלי יכולת כלכלית.

מקורות התעסוקה וכלכלת הכפר בביר נבאלה כמו ביתר כפרי המובלעת מושתת בעיקר על פעילות מסחרית בעיקר בתוואי הדרכים הראשיות שבכפרים. בביר נבאלה כ- 350 בתי עסק (לפני סגירת הכביש 45 לגבעת זאב היו כ- 1,000 בתי עסק), מסוגים שונים ובהם: מפעלים קטנים, קרמיקה וריצוף, חומרי בניין, מפעלי בטון, אולמי שמחות המשרתים את תושבי כלל האזור וכן פעילות כלכלית בלתי רשמית כגון: גינון, קבלנות בניין, מלאכות זעירות המתקיימות בדרך כלל בבתי התושבים ובהם: תפירה פולקלוריסטית, שיווק תצורת חקלאית ביתית של מוצרי חלב, יקרות ופירות, פעילות חקלאית בעיקר גידולי עצי זית ומוצרי (שמנים, סבונים וכו').

העיר ירושלים וכפרי הסביבה ממערב באזור בידו – בית סוריק ומזרח אזור א-ראם, מהווים את שוק הצרכנים העיקרי לפעילות הכלכלית הרשמית והבלתי רשמית בביר נבאלה; אספקת טובין – כיום רוב אספקת מוצרי הצריכה מתבצעת דרך ירושלים.

אספקת החשמל בביר נבאלה כמו יתר הכפר נעשית על ידי חברת החשמל מזרח ירושלים. משרדי החברה הועברו, עקב הסגרים, מירושלים לא-ראם. המרחק מביר נבאלה לא-ראם דרך כביש 437 העובר בירושלים, הוא כקילומטר וחצי. עקב בניית הגדר יאלצו התושבים לעבור מרחק של כ- 7 קילומטר שמשמעותו מעבר ממרחק הליכה לצורך בשימוש בכלי רכב. הדבר מקבל משנה תוקף במיוחד בעיתות חירום; פינוי פסולת – המועצה המקומית אחראית על פינוי הפסולת בכפר. אתר לפינוי פסולת של כל האזור נותר מעבר לגדר ההפרדה באזור הדרומי בסמיכות לדרך הפטרול.

מוסדות רשמיים – המוסדות לטיפול באוכלוסייה הפלסטינים בענייני פנים ובהם בית הדין השרעי יושבים במזרח ירושלים ברחוב סלאח א-דין. מוסדות אלה מטפלים באוכלוסייה הפלסטינית בלי קשר למעמד המשפטי (תושבות ירושלמית או תושבי גדה). הנושאים בהם מטפלים מוסדות אלה הם: מסמכי ירושה, נישואין גירושין, הסכמי בעלות על קרקע ומכירת קרקעות ישנה, תעודות לידה ופטירה, דרכונים ועוד.

אל ג'ודירה

אדמות הכפר אל ג'ודירה כללו כ- 4,000 דונם (עד לשנת 1967), מהם נלקחו עבור הקמתו של המחנה הצבאי עופר כ- 700 דונם. אדמות הכפר כיום כוללות שטח של כ- 2,300 דונם. תוואי גדר ההפרדה או כמופיע בתצ"א של המנהל האזרחי "הגנה על כביש 45" עובר בחלקו הצפוני של הכפר ובצמידות לשטח הבנוי של הכפר. גדר ההפרדה תפקיע מידי תושבי הכפר עוד כ- 176 דונם, ותותיר שטח של כ- 500 דונם מחוץ לתוואי הגדר בחלק הצפוני שבהם נמצאים כ- 1,000 עצי זית. המעבר כיום לשטחים החקלאיים הנמצאים המצפון לכביש 45 נעשה דרך תוואי מערכת הניקוז של הכביש. גדר ההפרדה תחסום אף ציר גישה זה. תכנית גדר ההפרדה באזור זה מציעה הקמתה של דרך חדשה הנקראת ציר מרקס חיים, שמטרתה חיבור לאזור רמאללה. ציר זה יפקיע מידי האוכלוסייה עוד כ- 45 דונם. אל ג'ודירה מונה כ- 2,300 תושבים, מערך שירותי הציבור, מסחר ומבנה התעסוקה זהים לביר נבאלה.

אל ג'יב

אדמות הכפר אל ג'יב כללו עד שנת 1967 כ- 9,000 דונם. הישובים גבעת זאב וגבעון נבנו בחלקן על אדמות אל ג'יב בשטח של 3,000 דונם מאדמות הכפר. כ- 80% מאדמות הכפר אל ג'יב הן אדמות חקלאיות. שטחו של האזור הבנוי כ- 358 דונם. כשליש מאדמות הכפר כ- 2,400 דונם יוותרו מערבית לגדר ההפרדה, מתוכם כ- 500 דונם שטחים חקלאיים מעובדים

הכוללים כ- 12,500 עצי זית, שקדים וענבים. הכביש המוצע הקרוי על ידי מתכנני הגדר "ציר מרקם חיים" עובר על שטחים חקלאים בשטח של 50 דונם, הכוללים 300 עצי זית, מבתר אותם ומפקיעם מידי התושבים.

תושבי הכפר אל גייב העוסקים רובם בחקלאות גם היום, ספקו מאז ומתמיד את יבולם אל שווקי העיר ירושלים. ביטול קשרי המסחר הללו והפנייה המלאכותית של כפרי המובלעת אל רמאללה כתחליף לירושלים אינם אפשריים במקרה הזה מאחר ואותם גידולים מסופקים לשוקי רמאללה וסביבותיה על ידי הכפרים המשויכים אליה כעיר מחוז מזה שנים רבות. הפגיעה בתושבי אל גייב תהיה חמורה שבעתיים. לא רק אובדן גדול של אדמות חקלאיות שעליהן תוקם הגדר ודרכים נוספות, לא רק קושי גדול להגיע אל אדמות רבות הנמצאות מעבר לגדר, אלא גם סרבול/מניעה בהעברת הסחורות אל ירושלים מפאת סגירת הדרכים ובידוד תושבי הכפרים על ידי גדר ההפרדה ומכאן אובדן הפרנסה כמעט כליל.

סך כל שטחי אדמות הכפר אל גייב לאחר הקמת גדר ההפרדה יהיה כ- 1,770 דונם בלבד. הכפר אל גייב מונה כ- 5,000 תושבים, רובם חקלאיים. בכפר מרפאת משפחה אחת וארבעה בתי ספר (שניים יסודי ושניים תיכון). בתי ספר אלה משרתים בעיקר את אוכלוסיית אזור בידו. עימם ישנם קשרים משפחתיים הדוקים.

מקור המים של הכפר הוא מחברת מקורות הישראלית. ברז המים הראשי נותר מחוץ לגדר ההפרדה על דרך מס' 60 שבתחום ירושלים.

קלנדיה

אדמות הכפר קלנדיה כללו בעבר כ- 4,000 דונם. מהם נלקחו כ- 400 דונם לצורך הקמתו נמל התעופה עטרות, לתעשייה האווירית כ- 150 דונם; לאזור התעשייה עטרות כ- 300 דונם ולכביש העוקף 300 דונם הכוללים גם את שולי הכביש.

תוואי גדר ההפרדה שפורסם בחודש פברואר 2005 בהתאם להחלטת הממשלה, עובר מזרחית לכפר קלנדיה ומנתקה מהעיר ירושלים.

קלנדיה מונה כ- 1,200 תושבים מתוכם כ- 800 בעלי תעודות זהות כחולות ובהם עובדי עיריית ירושלים וסטודנטים של האוניברסיטה העברית בירושלים.

תושבי הכפר קלנדיה מקבלים את רוב השירותים המוניציפאליים מעיריית ירושלים. גדר ההפרדה תנתק את הכפר משכונתה הירושלמית אל מאטר, החוברות יחד בדרך גישה העוברת בתחום השיפוט של העיר.

לסיכום

הכפרים הפלסטיניים שבמובלעת המתוכננת ביר נבאלה מצויים בסד תפקודי ותכנוני זה שנים רבות, עקב הסגרים, המחסומים וסלילת כבישים 45 ו-404. תוואי גדר ההפרדה המוצע יסתום את הגולל על סיכויי התושבים לקיום תנאי חיים סבירים.

תוואי גדר ההפרדה ויצירת מובלעת ביר נבאלה החסומה מכל עבריה, תוכננה ללא כל היגיון תכנוני - מרחבי, המצדיק את הקמתו. לא כל שכן הפתרונות המוצעים על ידי מתכנני הגדר כדוגמת צירי מרקם החיים והמעברים החקלאיים. הקלות אלו הן בבחינת מס שפתיים גרידא. כפי שהוצג, אין בהם ממש בכדי לענות על צרכיהם של תושבי הכפרים שיכלאו במובלעת.

כבר כיום אנו עדים להתנוונות של מערכות התשתיות הפיסיות (קשיים באספקת מים, חשמל, דרכים, פינוי אשפה, יחידות דיור נטושות) והחברתיות כלכליות (קושי בנגישות ואספקת שירותי חינוך, בריאות, דת, תעסוקה) של תושבי הכפרים שמובלעת.

המשמעות המיידית של הקמת גדר הפרדה בתוואי המוצע, יהיה בידודם הגיאוגרפי תפקודי של חמשת הכפרים הפלסטיניים. התווייתה נעשתה בחוסר רגישות העתיד למוטט את מרקם החיים ומערכות הגומלין הן בקנה מידה המטרופוליני, והן בקנה מידה של היישוב הבודד.

ברמה המטרופולינית, ירושלים היא העיר הראשית במטרופולין, ועבור היישובים הקטנים והכפריים המקיפים אותה, יהודים וערבים כאחד, ההסתמכות עליה בנושאים כגון: אספקת שירותים, בריאות, תעסוקה ותרבות, היא בלתי נמנעת.

תחת הקשר לירושלים, מנסים המתכננים לבסס את הקשר עם רמאללה, אך כבר כיום רמאללה מסוגלת לספק שירותים חלקיים בלבד, וכך תושבי המובלעת נותרים ויוותרו ללא מענה לצורכיהם התפקודיים. אף הקשר החיוני עם אזור א-ראם נותק.

עם הקמת גדר ההפרדה, ניתן במידה רבה של וודאות, לצפות להמשך המגמות הקיימות: המשך מגמת ההגירה של האוכלוסייה אל מחוץ לתחומי המובלעת, נטישת בתי מגורים, התרוקנות המרקם הבנוי; סגירתם של בתי ספר, נשירת תלמידים מבתי הספר; ניתוק בתי עסק מקהלי יעד וצרכנים באזור והמשך מגמת סגירתם של בתי העסק; ניתוק חקלאים מאדמותיהם ייפגע בטיב התוצרת החקלאית, ניתוק מהשווקים ימוטט כליל ענף פרנסה זה; אספקת שירותי בריאות בלתי סדירה יוביל לתחלואה גבוהה יותר בעיקר של ילדים קשישים ונשים, המרחק שעל התושבים לעבור בכדי לצרוך שירותי בריאות, הופך לקריטי במיוחד במקרי חירום רפואיים; פגיעה אנושה במרקם המשפחתי, חברתי.

הרעיון העומד מאחורי יצירת מובלעת ביר נבאלה, הוא לא יותר מאשר קביעת תוואי גדר הבאה להגן על מערך כבישים המשמשים תנועת אוכלוסייה יהודית. לאחר בחינת השלכותיה ההרסניות של המובלעת על תושבי הכפרים הפלסטיניים, מסתמנת תמונה קשה המלמדת שבכדי לא להפר ולו במעט את שגרת חייה של האוכלוסייה היהודית באזור, נוצרת פגיעה חמורה לאין שיעור בתושבים הפלסטיניים. חמורה יותר אפילו מזו של תושביה הפלסטיניים של מובלעת אלפי מנשה.

נספחים

- נספח א' – מערכת דרכים באזור ירושלים
 נספח ב' – אדמות הכפרים באזור צפון מערב ירושלים
 נספח ג' – מובלעת ביר נבאלה
 נספח ד' – הגדר מפרידה בין חלקי כפרים שבמובלעת
 נספח ה' – הארכת דרכים עקב בניית גדר ההפרדה בין בני משפחה בבית חנינא
 נספח ו' – הארכת דרכים עקב בניית גדר ההפרדה בכפר ביר נבאלה
 נספח ז' – סעיף 15 מתוך תגובה מטעם המשיבה
 נספח ח' – תצ"א עוטף ביר נבאלה, המנהל אזרחי

מקורות

1. ירושלים גדר סביב לה, קובי מיכאל ואמנון רמון, מכון ירושלים לחקר ישראל, 2004.
2. Beit Hanina – a ghetto under construction, a hisroty of injustice, continuous land confiscation, and the wall (1967-2005), Khaled Odetalah, 2005.
3. The WALL Of Annexation And Expansion: Its Impact On Jerusalem Area, Ipcc, 2005.
4. OCHA- office for coordination of humanitarian affairs.
5. www.un.org/unrwa/emergency/barrier/enclave.html
6. www.pengon.org/wall/publication.html

עדויות תושבים מביר נבאלה, אל-גיב, ג'ודירה ובית חנינא אל בלד.

אתר קו התפר

תכנית מק/ 9081

תכנית מפורטת 51/107 - תכנית פארק מטרופוליני נבי סמואל

תצלומי אוויר